

จะมีทางลงโทษแก่นิติบุคคลได้อย่าง
ไรให้เหมาะสมกับสภาพนิติบุคคล
อันจะนำมาซึ่งการป้องกันหรือปราบ
ปรามการกระทำผิดของนิติบุคคลได้
อย่างสัมฤทธิ์ผลที่สุด

มาตรการลงโทษนิติบุคคล ที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม

สาลิณี สายเชื้อ*

ปัญหาสิ่งแวดล้อมยังคงเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากมาย
ในปัจจุบัน ซึ่งหากยังไม่ได้รับการแก้ไขแน่นอนว่าย่อมส่งผลกระทบต่อไป
ในอนาคต ภาวะสิ่งแวดล้อมเป็นพิษที่เกิดขึ้นนั้นคงไม่พ้นการกระทำของ
มนุษย์เรานั่นเอง และยังคงทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะหากสิ่ง
แวดล้อมที่เกิดขึ้นนั้นมาจากองค์กร หรือนิติบุคคล อันเป็นการกระทำของ
กลุ่มคนที่มากกว่าสองคนขึ้นไป

มีความพยายามของหลายหน่วยงาน ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชนในการ
ที่จะแก้ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อม อาจใช้วิธีการกำหนดคุณภาพในการปฏิบัติงาน

* อาจารย์ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ตามหน่วยงานต่างๆ เช่น การนำมาตรฐาน ISO มาวัดระดับคุณภาพของหน่วยงานนั้นๆ หรือการกำหนดนโยบายต่างๆ ของภาครัฐ เพื่อการรณรงค์ปลูกจิตสำนึกในการรักษาสีสิ่งแวดล้อม หรือการวิจัยในเชิงวิชาการของนักวิชาการเพื่อให้ทราบถึงสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น รวมทั้งหาแนวทางแก้ไขปัญหานั้นต่อไป

อีกวิธีการหนึ่งที่มักนำมาใช้เสมอในการแก้ไขปัญหาสีสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีทั้งในทางแก้ไขและป้องกัน คือ การบัญญัติกฎหมายที่นำมาใช้ในการป้องกันและปราบปรามเพื่อไม่ให้บุคคลใดก่อให้เกิดปัญหาสีสิ่งแวดล้อมขึ้นในที่นี้ผู้เขียนขอกล่าวถึงเฉพาะประเด็นทางกฎหมายอาญา ในกรณีที่นิติบุคคลเป็นผู้ก่อให้เกิดปัญหาสีสิ่งแวดล้อมหรือก่อให้เกิดผลเสียหายขึ้นต่อสังคมส่วนรวม

โทษตามกฎหมายอาญานั้นมีอยู่ 5 ประการ ซึ่งบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 18 ว่า

“โทษสำหรับลงแก่ผู้กระทำความผิด มีดังนี้

- (1) ประหารชีวิต
- (2) จำคุก
- (3) กักขัง
- (4) ปรับ
- (5) ริบทรัพย์สิน”

จะเห็นว่าประเภทของโทษตามกฎหมายอาญานั้น หากนำมาใช้ลงโทษผู้กระทำความผิดที่เป็นนิติบุคคล โดยสภาพแล้วนำมาใช้ได้เพียงบางประเภทของโทษเท่านั้น คือ โทษปรับ และ ริบทรัพย์ ส่วนโทษประหารชีวิต จำคุก กักขัง

นั้นไม่อาจนำมาใช้ในกรณีที่นิติบุคคลเป็นผู้กระทำความผิดได้ เนื่องจากนิติบุคคลนั้นเป็นบุคคลที่กฎหมายสมมติขึ้นให้มีสภาพเสมือนบุคคลธรรมดา เพื่อให้มีสิทธิและหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดหรือรับรองไว้ ทั้งนี้โดยสภาพความเป็นจริงการกระทำความผิดหรือการแสดงออกของนิติบุคคลจะต้องมีผู้มีอำนาจกระทำการแทนนิติบุคคลนั้นฉะนั้นบางครั้งนิติบุคคลจึงอาจเป็นผู้กระทำความผิดได้ อันเนื่องมาจากการกระทำของผู้มีอำนาจกระทำการแทน ซึ่งรวมถึงการกระทำความผิดอันก่อให้เกิดปัญหาสีสิ่งแวดล้อมขึ้นด้วย

ประเด็นปัญหา คือ จะมีทางลงโทษแก่นิติบุคคลได้อย่างไรให้เหมาะสมกับสภาพนิติบุคคล อันจะนำมาซึ่งการป้องกันหรือปราบปรามการกระทำความผิดของนิติบุคคลได้อย่างสัมฤทธิ์ผลที่สุด หากจะใช้มาตรการการลงโทษตามกฎหมายอาญาที่มีอยู่คือโทษปรับและริบทรัพย์นั้น คงไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาสีสิ่งแวดล้อมอันเกิดจากการกระทำของนิติบุคคลได้เท่าที่ควรเพราะนิติบุคคลส่วนใหญ่มีกำลังทรัพย์หรือทุนทรัพย์ค่อนข้างมาก จำนวนเงินที่กฎหมายกำหนดไว้ไม่ว่าจะเป็นโทษปรับหรือริบทรัพย์ เมื่อเทียบกับกรณีของนิติบุคคลแล้วกลายเป็นเงินจำนวนที่น้อยมากซึ่งทำให้ไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการลงโทษ

เช่น คดีรถเก๋งกระเบิดพลิกคว่ำที่มีผลให้คนตายหลายสิบคนยังไม่มีรวมผู้ได้รับบาดเจ็บสาหัส ซึ่งศาลได้มีคำตัดสินไว้ใน คำพิพากษากฎีกาที่ 3446/2537 ในคดีนี้ศาลได้ใช้ดุลพินิจลงโทษปรับนิติบุคคลผู้กระทำความผิดฐานประมาททำให้คนตาย โดยลงโทษปรับเพียง 20,000 บาท ส่วนโทษจำคุกให้รอการลงโทษไว้มีกำหนด 3 ปี ฯลฯ คดีนี้เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นปัญหาว่าการนำกฎหมายอาญามาปรับใช้ลงโทษแก่นิติบุคคลนั้นมีความ

เหมาะสมหรือไม่ และการลงโทษนั้นจะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการลงโทษได้มากน้อยเพียงใด

วัตถุประสงค์ของการลงโทษนิติบุคคล จะต้องพิจารณาถึงสิ่งหวงแหนของนิติบุคคลก่อนหากการลงโทษมีผลกระทบต่อสิ่งที่นิติบุคคลหวงแหน ก็น่าจะมีผลในการป้องกันหรือปราบปรามการกระทำผิดของนิติบุคคลนั้นๆ ได้ สิ่งหวงแหนของนิติบุคคล ได้แก่¹

1. เสรีภาพในการประกอบกิจการของนิติบุคคล
2. เสรีภาพในการมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน
3. เสรีภาพในการมีชื่อเสียงอันมาจากความน่าเชื่อถือของนิติบุคคล

ฉะนั้น หากการลงโทษนิติบุคคลไปมีผลกระทบต่อสิ่งดังกล่าวมานี้ย่อมจะเกิดประสิทธิภาพในการลงโทษมากขึ้น ดังนั้นการจัดประเภทของโทษไว้เป็นการเฉพาะเพื่อให้เกิดความเหมาะสมในกรณีที่นิติบุคคลเป็นผู้กระทำผิดนั้นจึงเป็นการสมควรอย่างยิ่ง ในต่างประเทศรูปแบบของการลงโทษในกรณีที่นิติบุคคลกระทำผิดนั้นมีหลายประการ เมื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับมาตรการที่ใช้กันอยู่ในประเทศไทยก็อาจจะทำให้เกิดแนวทางใหม่ที่สอดคล้องเหมาะสมกว่าที่เป็นอยู่

¹ อภิวัฒน์ โพธิ์บุญ อักษรสุวรรณ, “ความผิดที่กระทำโดยนิติบุคคล: ศึกษาเฉพาะโทษที่จะลงแก่นิติบุคคล”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ.2543, หน้า 22.

การลงโทษนิติบุคคลในประเทศระบบคอมมอนลอว์:

ศึกษาเฉพาะกรณีประเทศสหรัฐอเมริกา

ซึ่งในปัจจุบันนี้มีการลงโทษนิติบุคคลที่กระทำผิดไว้หลายรูปแบบ ดังนี้

1. โทษปรับ จำนวนค่าปรับจะคำนึงถึงฐานะการเงินและขนาดของผู้กระทำผิด เพื่อเป็นการตัดมิให้ผู้กระทำผิดได้ประโยชน์จากการกระทำผิด
2. การคุมประพฤติ (Probation) เช่น การให้นิติบุคคลทำงานด้านบริการสังคมหรือช่วยเหลือสังคม (Community Service) ตัวอย่างเช่นในคดี UNITED STATES V. MITSUBISHI INTERNATIONAL CORP., 677 FED 785 (9TH CIR.1982) ศาลพิพากษาให้จำเลยชำระค่าปรับอย่างสูงไม่เกิน 20,000 ดอลลาร์ของทุกจำนวนแห่งค่าเสียหาย ศาลอาการลงโทษแต่จำนวนค่าปรับ 1,000 ดอลลาร์แห่งค่าเสียหายกำหนดให้คุมประพฤติ โดยกำหนดเงื่อนไขพิเศษให้ผู้บริหารของบริษัทจำเลยมาช่วยพัฒนางานในโครงการ Community Alliance Program เป็นเวลา 1 ปี และนำเงินมาช่วยโครงการดังกล่าว 10,000 ดอลลาร์ สำหรับแต่ละความผิด²

3. โทษริบทรัพย์ เป็นการริบทรัพย์ที่ได้มาจากการกระทำผิดทั้งหมด ซึ่งรวมถึงประโยชน์ต่างๆ ที่อภยเข้ามายุหลังด้วย การริบทรัพย์ยังรวมไปถึงทรัพย์ของบุคคลภายนอกที่นำมาใช้ในการกระทำผิดด้วย ทั้งนี้จะไม่ใช้เพียงหลักความไม่มีส่วนรู้เห็นของบุคคลภายนอกในการกระทำผิดมาเป็นเกณฑ์ที่จะริบทรัพย์นั้นหรือไม่แต่จะพิจารณาจากหลักที่ว่าถ้าบุคคลภายนอก

² เสมอแซ เสนเนียม, “มาตรการปฏิบัติต่อผู้กระทำผิดโดยอาศัยการบริการสังคม”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536 หน้า 87.

นั้นประมาทไม่จัดหาทางป้องกันตามควรจนทำให้มีผู้เอาทรัพย์สินของตนไปใช้ในการกระทำความผิด บุคคลภายนอกก็ต้องถูกริบทรัพย์นั้นไปด้วย

4. การแจ้งผู้เสียหาย (Notice to Victim) เป็นมาตรการในการลดความน่าเชื่อถือของนิติบุคคลอย่างหนึ่ง อาจทำได้โดยการแจ้งทางไปรษณีย์ หรือประกาศโฆษณาทางหนังสือพิมพ์ หรือสื่อต่างๆ

5. การชดเชยความเสียหาย (Restitution) เป็นมาตรการทางแพ่งอย่างหนึ่ง เช่น ในคดีละเมิดศาลอาจให้ผู้กระทำความผิดทำงานแทนผู้เสียหาย ในกรณีที่ผู้เสียหายได้รับบาดเจ็บต้องขาดงานในระหว่างรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลหรือหากผู้กระทำความผิดถูกคุมประพฤติอยู่ และไม่ยอมชดเชยค่าเสียหายในทางแพ่งให้แก่ผู้เสียหาย ศาลอาจเพิกถอนการคุมประพฤติ

จะเห็นว่าการลงโทษนิติบุคคลในประเทศสหรัฐอเมริกา นั้น จะนำทั้งมาตรการต่างๆ และโทษทางอาญาและมาตรการทางแพ่งมากำหนดรูปแบบของการลงโทษนิติบุคคล ทั้งนี้เพื่อให้การลงโทษเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการลงโทษนิติบุคคลให้ได้มากที่สุด

การลงโทษนิติบุคคลในระบบซีวิลลอว์:

ศึกษาเฉพาะกรณีประเทศฝรั่งเศส

รูปแบบการลงโทษนิติบุคคลนั้นเป็นโทษทางอาญาอย่างหนึ่งในประเทศฝรั่งเศส มี 2 ลักษณะดังนี้³

1. โทษชั้นอุกฤษโทษและมรยโทษ แบ่งออกเป็น ดังนี้

1.1 โทษปรับ แยกเป็นกรณีของบุคคลธรรมดา กับนิติบุคคล โทษปรับนิติบุคคลนั้นจะสูงเป็น 5 เท่าของโทษปรับสูงสุดที่กำหนดไว้สำหรับบุคคลธรรมดา

1.2 โทษที่กำหนดไว้เป็นพิเศษสำหรับนิติบุคคล ซึ่งการกำหนดโทษลักษณะนี้จะเทียบกับโทษที่ลงกับบุคคลธรรมดาเป็นเกณฑ์ แบ่งออกดังนี้

ก) ลงโทษโดยการยกเลิกกิจการของนิติบุคคล (Dissolution) ใช้ในกรณีที่นิติบุคคลกระทำความผิดอย่างร้ายแรง การลงโทษในรูปแบบนี้เทียบได้กับการลงโทษจำคุกบุคคลธรรมดาว่า 5 ปีขึ้นไปจนถึงโทษประหารชีวิต การลงโทษในรูปแบบนี้เหมาะกับกิจการที่ประกอบการมานานและได้กระทำความผิดร้ายแรงกระทบต่อประโยชน์สาธารณะ

ข) ลงโทษโดยการห้ามประกอบกิจการนั้นๆ หรือยกเลิกใบอนุญาตต่างๆ (interdiction d'exercer une activitee) ซึ่งการห้ามประกอบกิจการบางอย่างนี้จะกำหนดเวลาไว้ไม่เกิน 5 ปี การลงโทษรูปแบบนี้เป็นไป

³ สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล, "ความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคล: และศึกษาเปรียบเทียบทางนิติวิธีในประเทศคอมมอนลอว์และซีวิลลอว์", วารสารนิติศาสตร์, ปีที่ 25 ฉบับที่ 4(2538), หน้า 684-707.

เพื่อจำกัดเสรีภาพในการประกอบกิจการของนิติบุคคลซึ่งเทียบได้กับการ
ลงโทษจำคุกบุคคลธรรมดา

ค) ลงโทษโดยการให้นิติบุคคลถูกควบคุมโดยเจ้าหน้าที่ของศาล
(placement sous surveillance judiciaire) โดยมีกำหนดระยะเวลาไม่เกิน
5 ปี การดำเนินงานของนิติบุคคลจะต้องขอความเห็นชอบจากศาลและอาจ
ถูกตรวจสอบได้เสมอ เป็นการลงโทษที่จำกัดเสรีภาพของนิติบุคคลอย่างหนึ่ง

ง) ลงโทษโดยการปิดกิจการ (fermeture) โดยไม่มีกำหนดเวลา ซึ่ง
อาจปิดกิจการเฉพาะสาขาของนิติบุคคลที่ก่อปัญหาขึ้นก็ได้ เช่น การที่โรงงาน
ย่อยหรือสาขาย่อยของนิติบุคคลนั้นทำให้เกิดปัญหาล้างแวล้อมขึ้นโดยการ
ปล่อยน้ำเสีย กรณีนี้โรงงานย่อยก็จะถูกปิดกิจการลงแต่นิติบุคคลสำนักงาน
ใหญ่ยังคงดำเนินกิจการต่อไปได้

จ) ลงโทษโดยการสั่งห้ามมิให้นิติบุคคลนั้นมีสิทธิเข้าประมูลงานของรัฐ
(Exclusion des marches publics) ซึ่งเป็นการกำหนดห้ามโดยไม่มี
กำหนดเวลาหรือกำหนดเวลาไว้ไม่เกิน 5 ปี กรณีนี้เป็นการลงโทษที่มีผล
เป็นการตัดรายได้ของนิติบุคคลนั้น

ฉ) ลงโทษโดยการสั่งห้ามระดมทุนจากมหาชน (interdiction de faire
appel public a l'epargne) อาจห้ามโดยกำหนดเวลาหรือมีการกำหนดเวลา
ไว้ไม่เกิน 5 ปี ห้ามไปถึงการระดมทุนโดยการกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินหรือ
จากประชาชนทั่วไป ผลของการลงโทษประเภทนี้ คือ ทำให้นิติบุคคลประกอบ
กิจการและขยายกิจการได้ยากขึ้น เพราะขาดสภาพคล่องทางการเงินที่จะเป็น
ทุนหมุนเวียนได้

ช) ลงโทษโดยการห้ามมิให้ออกเช็คหรือการใช้บัตรเครดิตต่างๆ

(interdiction d' emettre des cheques) เป็นระยะเวลาสูงสุดไม่เกิน 5 ปี

ซ) ลงโทษโดยการริบทรัพย์สิน (Confiscation) เป็นการริบทรัพย์สินที่ใช้
หรือจะใช้กระทำความผิดหรือที่ได้มาจากการกระทำความผิด

ฌ) ลงโทษโดยการประกาศคำพิพากษาวานิติบุคคลนั้นๆ เป็นผู้
กระทำความผิด อันมีผลกระทบต่อชื่อเสียงของนิติบุคคลนั้นๆ อาจเป็นการ
ประกาศโฆษณาทางหนังสือพิมพ์หรือวิทยุหรือตามสื่อต่างๆ

2) โทษชั้นลหุโทษ มีดังนี้

2.1) โทษปรับ ในอัตราสูงสุดคือ 5 เท่าของโทษปรับที่กำหนดไว้
สำหรับบุคคลธรรมดา

2.2) โทษจำกัดสิทธิในการห้ามออกเช็คมีกำหนดไม่เกิน 1 ปี เว้นแต่
เป็นการออกเช็คเพื่อเบิกเงินสด หรือการห้ามใช้บัตรเครดิต

การบัญญัติโทษที่จะลงแก่นิติบุคคลตามกฎหมายอาญาฝรั่งเศสนั้น
เป็นการบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญาเป็นการเฉพาะให้นิติบุคคลมี
ความรับผิดชอบทางอาญาและกำหนดโทษเอาไว้ ผลของรูปแบบการลงโทษนิติ
บุคคลของประเทศฝรั่งเศสนี้ ทำให้นิติบุคคลเกิดความระมัดระวังในการประ
กอบกิจการมิให้เกิดผลกระทบหรือเกิดความเสียหายต่อผู้อื่นหรือสาธารณชน
เพราะโทษที่นิติบุคคลได้รับนั้นมีผลกระทบโดยตรงต่อตัวนิติบุคคลมิใช่
ตัวแทนของนิติบุคคล อันเป็นการลดการกระทำผิดของนิติบุคคลลงได้มาก
ทำให้การดำเนินการบังคับโทษกับนิติบุคคลเป็นไปโดยชอบธรรมสอดคล้อง
กับวัตถุประสงค์ของการลงโทษ⁴

⁴ อ้างแล้ว เชมรอร์ทที่ 1, หน้า 44.

การลงโทษนิติบุคคลในประเทศไทย

มุมมองของนักกฎหมายมีความเห็นหลายฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าโดยสภาพของนิติบุคคลนั้นไม่อาจมีความรับผิดชอบทางอาญาได้ เพราะนิติบุคคลไม่อาจกระทำการหรือมีเจตนาในการกระทำที่เป็นหลักในการพิจารณาความรับผิดชอบทางอาญาอย่างบุคคลธรรมดาได้⁵ อีกฝ่ายหนึ่งมองว่านิติบุคคลควรจะมี ความรับผิดชอบทางอาญาได้⁶ นิติบุคคลอาจแสดงเจตนาได้โดยทางผู้แทนนิติบุคคลหากการกระทำของผู้แทนนิติบุคคลนั้นเป็นไปตามขอบวัตถุประสงค์ของนิติบุคคล ก็ถือว่าการกระทำนั้นเป็นการกระทำของนิติบุคคลได้

กฎหมายเกี่ยวกับการลงโทษนิติบุคคลในประเทศไทย มีอยู่ด้วยกัน 2 ลักษณะ คือ

1. กฎหมายที่บัญญัติลงโทษนิติบุคคลโดยตรง ในที่นี้ศึกษาเฉพาะกฎหมายสิ่งแวดล้อมได้แก่พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ.2535 มาตรา 63 บัญญัติไว้โดยตรงให้นิติบุคคลต้องมีความรับผิดชอบโดยกำหนดว่า “ในกรณีห้างหุ้นส่วน บริษัท หรือนิติบุคคลอื่นกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ กรรมการ ผู้จัดการหรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการกระทำอันเป็นความผิดนั้น ต้องระวางโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะ

⁵ Francis F. Joseph, Criminal Responsibility of the Corporation, Illinois Law Review, p.309. อ้างถึงในสุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล, “ความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล”. วารสารนิติศาสตร์ ปีที่ 23 ฉบับที่ 3 (2536) หน้า 528.

⁶ ประสิทธิ์ ไชวโกล, “ความรับผิดชอบทางอาญาของนิติบุคคล” วารสารกฎหมาย ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (2520) หน้า 130.

พิสูจน์ได้ว่าการกระทำนั้นได้กระทำโดยตนมิได้รู้เห็นหรือยินยอมด้วย” หรือพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 มาตรา 111 กำหนดให้ “กรรมการหรือผู้จัดการของนิติบุคคลหรือบุคคลใดซึ่งรับผิดชอบในการดำเนินงานของนิติบุคคลนั้น ต้องระวางโทษตามที่บัญญัติไว้สำหรับความผิดนั้นๆ ด้วย เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำผิดนั้น” ซึ่งเป็นการบัญญัติเอาผิดแก่ผู้แทนนิติบุคคลโดยตรง มีผู้ให้ความเห็นว่ากรณีนี้เป็นบทสันนิษฐานให้ผู้แทนนิติบุคคลรับผิดชอบในเบื้องต้นแต่เป็นข้อสันนิษฐานที่ไม่เด็ดขาด หากผู้แทนนิติบุคคลนั้นพิสูจน์ได้ว่าตนมิได้มีส่วนในการกระทำผิดนั้นก็พ้นจากความรับผิดไป และมองว่าการบัญญัติกฎหมายในลักษณะนี้คล้ายกับหลักเกณฑ์เรื่องความรับผิดในการกระทำของผู้อื่น (Vicarious Liability)⁷

การบัญญัติกฎหมายในลักษณะนี้ ทำให้ศาลมีอำนาจในการที่จะพิจารณาลงโทษนิติบุคคลที่กระทำผิดโดยอาศัยบทบัญญัติที่มีอยู่ของกฎหมายเหล่านี้เป็นการที่ศาลพิจารณาพิพากษาคดีไปตามตัวบทกฎหมายที่มีอยู่เป็นการปรับใช้กฎหมายของศาลซึ่งเป็นไปตามนิติวิธีของระบบซีวิลลอว์ที่ประเทศไทยยังคงใช้ระบบนี้อยู่

2. กฎหมายที่บัญญัติเอาผิดต่อผู้กระทำผิดที่มีฐานะอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ ในที่นี้ศึกษาเฉพาะกฎหมายสิ่งแวดล้อม เช่น พระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พ.ศ.2461 กำหนดความผิดของ “ผู้ถือประทานบัตร”,

⁷ วงศ์ศิริ ศรีรัตน เทียนฤทธิ์เดช, “ความรับผิดชอบทางอาญาของผู้บริหารนิติบุคคล”, วารสารนิติศาสตร์ ปีที่ 23 (2531) หน้า 552.

พระราชบัญญัติปิโตรเลียม พ.ศ. 2514 กำหนดความผิดของ “ผู้รับสัมปทาน” ในกรณีนี้หากนิติบุคคลเป็นผู้ถือประทานบัตรหรือผู้รับสัมปทานไปกระทำ การฝ่าฝืนก็อาจมีความรับผิดได้ตามกฎหมายนี้

นอกจากนี้ถึงแม้ว่าไม่มีกฎหมายบัญญัติเอาผิดชัดเจนกับนิติบุคคล ก็ตาม แต่แนวทางของศาลไทยยังคงพิจารณาความรับผิดทางอาญาของ นิติบุคคล โดยอาศัยโครงสร้างความรับผิดทางอาญาเป็นเกณฑ์ ดังนี้

ก. องค์ประกอบภายนอก

-ผู้กระทำ มองว่านิติบุคคลอาจเป็นผู้กระทำสำหรับความผิดที่ต้อง กระทำโดยเจตนา โดยพิจารณาว่าหากเป็นการกระทำของผู้แทนนิติบุคคลได้ แสดงเจตนาอันใด ซึ่งอยู่ในอำนาจหน้าที่ของผู้แทนในทางการดำเนินกิจการ ตามวัตถุประสงค์ของนิติบุคคล เจตนานั้นก็ผูกพันนิติบุคคลและต้องถือว่าเป็นเจตนาของนิติบุคคลนั่นเอง นิติบุคคลจึงเป็นผู้กระทำสำหรับความผิดที่ ต้องการเจตนาได้

นิติบุคคลอาจเป็นผู้กระทำสำหรับความผิดที่ไม่ต้องการเจตนา หาก การกระทำนั้นเป็นของนิติบุคคลซึ่งได้กระทำไปตามอำนาจหน้าที่ภายใน ขอบวัตถุประสงค์ของนิติบุคคล และนิติบุคคลได้รับประโยชน์จากการกระทำ นั้น⁸

⁸ สุรศักดิ์สิทธิ์วัฒนกุล, “ความรับผิดทางอาญาของนิติบุคคล”, วารสารนิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ 23 ฉบับที่ 3, 2536, หน้า 541.

- การกระทำโดยสภาพนิติบุคคลไม่สามารถเคลื่อนไหวหรือรู้สำนึกได้ แต่ศาลก็ได้วางแนวทางให้นิติบุคคลสามารถมีการกระทำได้ โดยผ่านทางการ กระทำของผู้แทนนิติบุคคล เช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1669/2506 ได้วางแนวไว้ว่านิติบุคคลจะมีความ รับผิดทางอาญาที่ต่อเมื่อความผิดทางอาญานั้น ผู้แทนของนิติบุคคลได้ กระทำไปในการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของนิติบุคคลนั้นๆ และ นิติบุคคลได้รับประโยชน์จากการกระทำนั้นๆ

ข. องค์ประกอบภายในคือเจตนาหรือเจตนาพิเศษ มีการวางแนวไว้ ว่าเจตนาของนิติบุคคลนั้นย่อมแสดงออกทางผู้แทนนิติบุคคล ตามนัยแห่ง ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 70 เมื่อผู้แทนของนิติบุคคล แสดงเจตนาอันใด ซึ่งอยู่ในอำนาจหน้าที่ของผู้แทนในทางการดำเนินกิจการ ตามวัตถุประสงค์ของนิติบุคคล เจตนานั้นก็ผูกพันและต้องถือว่าเป็นเจตนา ของนิติบุคคลนั่นเอง

ในประการหลังนี้มีนักกฎหมายบางท่านไม่เห็นด้วยกับการวินิจฉัยให้ นิติบุคคลมีความรับผิดในทางอาญาโดยที่ไม่มีกฎหมายสนับสนุนอย่างชัดเจน และการนำโครงสร้างความรับผิดทางอาญามาปรับใช้กรณีความรับผิดของ นิติบุคคลก็ดูขัดต่อสภาพของนิติบุคคลเอง ไม่ว่าในส่วนของ การกระทำซึ่ง โดยสภาพของนิติบุคคลไม่มีตัวตนไม่สามารถเคลื่อนไหวได้โดยรู้สำนึก จะ เป็นไปได้อย่างไรที่จะมีการกระทำในทางอาญาเกิดขึ้นโดยนิติบุคคลเป็นผู้ กระทำ ในส่วนของเจตนาที่เช่นกัน นิติบุคคลไม่มีชีวิต จิตใจหรือความรู้สึก นึกคิดอย่างบุคคลธรรมดาทั่วไป การที่นำเจตนาของนิติบุคคลในทางแพ่งตาม มาตรา 70 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาปรับใช้กับเจตนาทาง

กฎหมายอาญา ทำให้ผิดจากหลักเกณฑ์ทางกฎหมายอาญาที่ว่าเจตนาตามกฎหมายอาญาหมายถึงเจตนาของบุคคลธรรมดาเท่านั้น⁹

ประการสุดท้าย นักกฎหมายฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยมองว่าการที่ศาลไทยพิพากษาลงโทษนิติบุคคลให้รับผิดทางอาญาได้โดยอาศัยโครงสร้างความรับผิดทางอาญานั้นขัดต่อนิติวิธีของระบบซีวิลลอว์ เนื่องจากในระบบซีวิลลอว์นั้นการกำหนดนโยบายว่า กรณีอย่างใดบ้างที่นิติบุคคลจะต้องรับโทษทางอาญานั้น เป็นหน้าที่ของฝ่ายนิติบัญญัติที่จะออกกฎหมายเพื่อกำหนดโทษของนิติบุคคล เพื่อป้องกันการที่นิติบุคคลจะแสวงหาประโยชน์ที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ส่วนศาลนั้นเป็นฝ่ายที่ปรับใช้กฎหมายสำหรับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเท่านั้น คำพิพากษาจึงไม่ใช่ตัวบทกฎหมายแต่อย่างใดต่างจากระบบคอมมอนลอว์ที่คำพิพากษาเป็นแนวทางให้เดินตามหรือเป็นบ่อเกิดหรือที่มาของกฎหมาย¹⁰

ในส่วนของผู้เขียนเห็นว่า ควรที่จะมีกฎหมายบัญญัติไว้อย่างชัดเจนเป็นกรณีเฉพาะให้นิติบุคคลต้องรับผิดหากมีการกระทำอันส่งผลเสียหายแก่สาธารณชนส่วนรวม โดยเฉพาะการก่อให้เกิดปัญหาล้างแวล้อมขึ้นและหากศาลจะมีการพิจารณาลงโทษนิติบุคคลก็สามารถทำได้อย่างถูกต้อง เพราะมีกฎหมายสนับสนุนให้ศาลพิจารณาพิพากษาคดีโดยเป็นไปตามนิติวิธีของซีวิลลอว์

⁹ หยุต แสงอุทัย, บันทึกท้ายคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1144/2493, หน้า 1194.

¹⁰ อ้าวแล้ว เชิงอรธที่ 8, หน้า 545-550.

เมื่อพิจารณาถึงกฎหมายสิ่งแวดล้อมที่บัญญัติไว้เป็นการเฉพาะที่มีอยู่ในประเทศไทย ซึ่งจะเน้นเฉพาะกรณีของโทษที่กฎหมายบัญญัติไว้ อันได้แก่¹¹

พระราชบัญญัติรักษาคลอง รัตนโกสินทร์ศก 121 เช่น มาตรา 6 บัญญัติว่า “ถ้าหากว่าสามารถจะทำได้อย่างอื่นแล้ว ห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดเอาหยากเยื่อ ฟุ่น ฝอย หรือสิ่งโสโครกเททิ้งในคลอง และห้ามมิให้ทิ้งสิ่งของดังกล่าวมาแล้วลงในทางน้ำลำคูซึ่งเลื่อนไหลมาลงคลองได้ ถ้าผู้ใดกระทำความผิดมาตรานี้ ให้ปรับผู้นั้น 20 บาท หรือจำคุกไม่เกินเดือนหนึ่งหรือทั้งปรับและจำทั้งสองสถาน”

พระราชบัญญัติสำหรับกำจัดผักตบชวา พ.ศ.2456 เช่น มาตรา 6 กำหนดโทษปรับครั้งหนึ่งไม่เกิน 10 บาท หรือจำคุกไม่เกิน 7 วัน หรือทั้งจำทั้งปรับ และมาตรา 7 กำหนดโทษปรับครั้งหนึ่งเป็นเงินไม่เกิน 100 บาท หรือจำคุกไม่เกินเดือนหนึ่ง หรือทั้งปรับและจำทั้งสองสถาน

พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ.2456 เช่น มาตรา 119 กำหนดโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และต้องชดใช้เงินค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียในการขจัดสิ่งเหล่านั้นด้วย และมาตรา 119 ทวิ กำหนดโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และต้องชดใช้เงินค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียไปในการแก้ไขสิ่ง

¹¹ อำนาจ วงศ์บัณฑิต, กฎหมายสิ่งแวดล้อม (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, 2545) หน้า 231-267 และ หน้า 393.

เป็นพิษ หรือชดใช้ค่าเสียหายเหล่านั้นด้วย และมาตรา 204 กำหนดโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปีหรือปรับตั้งแต่สองพันบาทถึงสองหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ พระราชบัญญัติปีโตรเลียม พ.ศ.2514 เช่น มาตรา 108 กำหนดโทษปรับผู้รับสัมปทานไม่เกินหนึ่งแสนบาท หากไม่ปฏิบัติตาม มาตรา 75

พระราชบัญญัติรักษาคอลงประปา พ.ศ.2526 เช่น มาตรา 19 กำหนดโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินสองพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และมาตรา 22 กำหนดโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งพันบาท

พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.2535 เช่น มาตรา 74 กำหนดโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินสองพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ.2535 เช่น มาตรา 57 กำหนดโทษปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท

พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2535 เช่น มาตรา 54 กำหนดโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี ปรับไม่เกินหนึ่งแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ.2535 เช่น มาตรา 45 กำหนดโทษปรับไม่เกินสองแสนบาท โดยไม่มีโทษจำคุก อย่างไรก็ตามผู้ประกอบกิจการโรงงานไม่เกรงกลัวต่อโทษปรับ กฎหมายฉบับนี้มาตรา 39 ให้อำนาจแก่ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม หรือผู้ที่ปลัดกระทรวงมอบหมายสั่งหยุดประกอบกิจการเป็นการชั่วคราวหรือสั่งปิดโรงงานได้

พระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ.2535 ในหลายมาตรากำหนดโทษจำคุก หรือปรับ หรือทั้งจำทั้งปรับไว้เช่นเดียวกัน แต่ที่น่าสังเกตคือในกรณีที่มีการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ มาตรา 32 กำหนด

ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจสั่งพักใช้ใบอนุญาตมีกำหนดเวลาตามที่เห็นสมควร แต่จะต้องไม่เกินหนึ่งปี และถ้าเป็นกรณีสำคัญก็อาจสั่งเพิกถอนใบอนุญาตเสียก็ได้ (หมายถึงใบอนุญาตให้ผลิต นำเข้า ส่งออกและครอบครองซึ่งวัตถุอันตราย)

จากตัวอย่างกฎหมายสิ่งแวดล้อมที่ยกมาข้างต้น จะเห็นว่าโทษที่กฎหมายกำหนดไว้ส่วนใหญ่ คือ โทษจำคุก กับโทษปรับและกฎหมายบางฉบับอัตราโทษปรับก็ล้าสมัยไปแล้ว เช่น พระราชบัญญัติรักษาคอลงรัตนโกสินทร์ศก 121 และพระราชบัญญัติสำหรับกำจัดผักตบชวา พ.ศ.2456 คือ กำหนดอัตราค่าปรับไว้เป็นจำนวนน้อยมาก ส่วนโทษประการอื่นเท่าที่พบก็ได้แก่ การสั่งหยุดประกอบกิจการชั่วคราวหรือสั่งปิดโรงงานตามพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ.2535 และการสั่งเพิกถอนใบอนุญาตหรือพักใช้ใบอนุญาตตามพระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ.2535 ในส่วนนี้ผู้เขียนมีความเห็นว่าการที่มีกฎหมายเฉพาะในลักษณะนี้เป็นการสมควรอยู่ แต่ประเภทของโทษที่จะลงแก่นิติบุคคลนั้นควรบัญญัติแยกไว้กับกรณีของการลงโทษบุคคลธรรมดาเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการลงโทษให้ได้มากที่สุด อันเนื่องมาจากสภาพของนิติบุคคลเองที่ต่างจากบุคคลธรรมดาโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้โดยการกำหนดประเภทของโทษที่จะใช้บังคับแก่นิติบุคคลไว้เช่นเดียวกับกฎหมายฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกาที่น่าสนใจ เช่น การยกเลิกกิจการของนิติบุคคล, การปิดกิจการ, การห้ามประกอบกิจการ, การให้นิติบุคคลถูกควบคุมโดยเจ้าหน้าที่ของศาล, การสั่งห้ามมิให้นิติบุคคลนั้นมีสิทธิเข้าประมุขานของรัฐ, การห้ามมิให้ออกเช็คหรือการห้ามใช้บัตรเครดิตต่างๆ, การสั่งห้ามระดมทุนจากมหาชน, การประกาศคำพิพากษาวานิติบุคคลนั้นๆ เป็น

ผู้กระทำผิด, การบริการสาธารณะ, การแจ้งให้ผู้เสียหายทราบถึงการกระทำผิดของนิติบุคคลนั้น ฯลฯ

ผู้เขียนเห็นว่าควรต้องกำหนดไว้ชัดเจนทั้งตัวบทกฎหมายและโทษ เพราะจะได้เป็นไปตามระบบซีวิลลอว์ที่ผู้บังคับใช้กฎหมายต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่บัญญัติไว้ หากผู้บังคับใช้กฎหมายดำเนินการอย่างไร้โดยที่ไม่มีความหมายบัญญัติไว้อย่างชัดเจนก็อาจจะเกิดปัญหาโต้แย้งได้ว่าไม่ถูกนิติวิธีในระบบซีวิลลอว์ อย่างเช่นกรณีที่ศาลไทยพิจารณาให้นิติบุคคลมีความรับผิดทางอาญา โดยอาศัยโครงสร้างความรับผิดทางอาญาดังกล่าวมาข้างต้น ซึ่งจะเห็นว่ากฎหมายอาญาไม่ได้บัญญัติเอาผิดแก่กรณีของนิติบุคคลไว้ อย่างชัดเจน ขณะเดียวกันสภาพนิติบุคคลก็ไม่อาจปรับได้กับโครงสร้างความรับผิดทางอาญาได้ และการบัญญัติกฎหมายไว้อย่างชัดเจนยังก่อให้เกิดประโยชน์อีกประการหนึ่ง คือฝ่ายที่บังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งองค์กรภาครัฐทั้งที่เป็นนิติบุคคลหรืออีกนัยหนึ่งองค์กรในกระบวนการยุติธรรมทางศาลอันได้แก่ ตำรวจ อัยการและศาล และองค์กรนอกวิธีกติ อันได้แก่กรมควบคุมมลพิษ, กรมโรงงานอุตสาหกรรม, กรมเจ้าท่า ฯลฯ¹² สามารถนำกฎหมายที่มีโทษหรือสภาพบังคับ (Sanction) มาใช้เป็นกลไกที่สำคัญในอันที่จะใช้เป็นเครื่องมือทำให้ผู้อยู่ใต้บังคับของกฎหมายเกิดความเกรงกลัวต่อภัยที่จะได้รับการละเมิดหรือฝ่าฝืน

¹² สุนัย มัลลิกะมาส, การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม) หน้า 49-50.

บทบัญญัติของกฎหมาย¹³

ดังนั้น หากเป็นการบัญญัติกฎหมายเพื่อลงโทษนิติบุคคลตามกฎหมายไทยแล้วเพื่อให้สอดคล้องกับระบบกฎหมายซีวิลลอว์อันเป็นระบบกฎหมายที่ประเทศไทยใช้อยู่ และเพื่อไม่เป็นการขัดต่อแนวความคิดทางกฎหมายอาญาในส่วนของโครงสร้างความรับผิดทางอาญาบางประการ ผู้เขียนจึงเห็นว่าการบัญญัติกฎหมายกรณีนี้ควรบัญญัติไว้เป็นการเฉพาะอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติต่างๆ แต่ไม่จำเป็นต้องไปจัดอยู่ในกฎหมายอาญาอย่างในประเทศฝรั่งเศส

ทั้งนี้ในส่วนของโทษที่จะลงแก่นิติบุคคลนั้น ผู้เขียนเห็นควรพิจารณาแยกออกเป็น 2 กรณี คือ

1. กรณีโทษปรับ ควรใช้เกณฑ์ในการกำหนดค่าปรับให้ได้สัดส่วนที่เหมาะสมกับฐานะทางเศรษฐกิจของผู้กระทำผิด ดังเช่นในกรณีของประเทศสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะในกรณีที่ผู้กระทำผิดเป็นนิติบุคคล ไม่ควรคิดค่าปรับในจำนวนเดียวกับกรณีที่ผู้กระทำผิดเป็นบุคคลธรรมดา หรืออย่างในประเทศฝรั่งเศสที่โทษปรับนิติบุคคลจะสูงเป็น 5 เท่าของโทษปรับบุคคลธรรมดา

¹³ สุนัยกฎหมายและการพัฒนาสิ่งแวดล้อมฯ, “การบังคับใช้กฎหมายในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”, เอกสารสรุปผลการสัมมนา จัดโดยกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ศูนย์กฎหมายและพัฒนาสิ่งแวดล้อม คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานอัยการสูงสุด, กรุงเทพมหานคร, 9-10 กุมภาพันธ์ 2538

2. ผู้เขียนเห็นว่าควรนำโทษที่บังคับใช้อยู่ในประมวลกฎหมายอาญาของประเทศฝรั่งเศส สำหรับกรณีที่ดินบุคคลเป็นผู้กระทำผิดมาบัญญัติไว้ในกฎหมายสิ่งแวดล้อมของไทยซึ่งปัจจุบันอยู่ในรูปของพระราชบัญญัติต่างๆ โดยบัญญัติแยกประเภทของโทษที่จะลงในการที่ดินบุคคลเป็นผู้กระทำผิดต่างหากจากการผิดมูลธรรมดาเป็นผู้กระทำผิด เนื่องจากว่าโทษที่กฎหมายฝรั่งเศสบัญญัติไว้นั้นค่อนข้างกระทบต่อสิ่งที่ดินบุคคลหวงแหนโดยตราบนั้นก็น่าจะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการลงโทษได้ตามวัตถุประสงค์ของการลงโทษอันจะนำมาซึ่งการลดการกระทำผิดของนิติบุคคลได้มากขึ้น โดยเฉพาะกรณีที่ดินบุคคลเป็นผู้กระทำผิดต่อกฎหมาย

นอกจากนี้การที่ดินบุคคลก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมขึ้นนั้น ส่วนใหญ่จะก่อให้เกิดผลกระทบหรือผลเสียหายมากแก่สังคม เช่น คดีรถแก๊สระเบิด, คดีที่ผู้เสียหายได้รับสารพิษโคบอลจากเครื่องฉายกัมมันตภาพรังสีในจังหวัดสมุทรปราการ ฯลฯ ดังนั้น จึงควรกำหนดมาตรการเสริมเข้ามาเพื่อเป็นการชดเชยให้แก่สังคมอย่างหนึ่งคือการให้บริการสาธารณะ ทั้งนี้ไม่รวมถึงการชดเชยค่าเสียหายในทางแพ่งเข้ามาด้วย ซึ่งเป็นเรื่องที่ตุลาการหรือผู้เสียหายต้องไปว่ากล่าวกันต่างหากอีกชั้นหนึ่ง